

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2008 LIEPOS 19 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

140 (29)

Kelionė Ūla – Merkiu – Nemunu iki marių ...

Iš kadaise vartytos prieškario „Šeiminkės“ komplektų vaikiškon atmin-tin įsirežė nuotrauka, kurią visu ryšku-mu prisimenu, kai tik pamatau vasaros karštyje almantį vandenį. Jauna mergaitė, rodos, tautiniais drabužiais. Lie-pas, mergina pasilenkusi prie vandens. Aplink žalumynų karalija. Ir parašas po nuotrauka: „Karštą vasaros dieną gera upelyje atsigaivinti“.

Esti akimirkų ar reiškinių, kurie, lyg sapne, atmintyje kartojasi šimtus kartų, vos aliuzija į juos užgriebia sąmonę. Kas ta mergaitė, fotografuota aną tolimą akimirką gal kokio fotografo mėgėjo? Aišku, sodietė, gal atbėgusi šiaip sau pasipliuškenti... Ji tikriausiai jau išnyko kosmoso beribėje, kaip mes sakome, amžinybėje. Bet svarbu ne tai. Svarbu, kad nuotrauka iš-plaukia iš sąmonės gelmių, veikdama savo nuotaika, atgaivindama vasaros dienos karštį ir vandens gaivumą.

Ūla – viena stebuklingiausių Lietuvos upelių. Švari švariausia, nes dėl smarkios tėkmės jos nepajėgia užteršti net didžiausi gamtos barbarai. Pagavusi baidarininkų į ją mėtomas šiukšles, bloškia jas atgal į pakrantes, tarsi maldaudama: surinkite, gerieji žmonės, kad žemė nesiskųstų Dievui dėl jūsų nevalyvumo. Bėda, kad vaizdinguosius Ūlos šonus nerūpestingi baidarių sporto mėgėjai vis mėgina apspardyti, apgriauti, badydami irklais, valčių smaigaliais ir ropšdamiesi į stačius, vandens išgraužtus krantus. Pakrantėse kūrena laužus, kepa „šašlykus“, mēto alaus skardines, visą tą gerą palieka ant kranto ir plaukia toliau. Ūla yra kantri, dosni, bet kai kada nirtulingai pasispardo, ir, žiūrėk, irklotojai jau vandeny... Kiek džiaugsmingo klyksmo, kurį aidesiu atkartoja pakrančių pušynai! Iš tiesų – karštą vasaros dieną smagu vėsiam vandenyje pasipliuškenti.

VASARVIDIS

O unikalioji „Ūlos akis“! Prie jos niekada netrūksta lankytojų. Kas Dzūkijoje nežino šios paslaptingos versmės, apaugusios legendomis. Dzūkai pasididžiuodami veda savo svečius ant aukšto skardžio, kurį per dešimtmečius išgraužė nerimastingoji Ūla, ir rodo, kaip apačioje, tolimoje pakrantėje, iš žemės gelmių tolygiu intervalu muša į paviršių melsvas kaip mėnesiena smėlis. Vanduo pakyla ir nulsūgsta minutės tikslumu. Tas pastovus pulsavimas užburia žmones, pajuntančius tarsi kosminio laikrodžio dūžius.

Net pagyvenę lankytojai lipa daugiau kaip šimtą laiptų žemyn į Ūlos slėnį, pereina lieptu į kitą upelio pusę, kad, apstoję ratu „Ūlos akį“, negalėtų atplėšti akių nuo to mįslingo šaltinio. Vietiniams žmonėms jis yra šventas, gydantis; sako, kad ankstesniais laikais jaunos mergelės ateidavo praustis to šaltinio vandeniu, norėdamos būti skaisčios kaip mėnesiena, į kurią panašus vandens į paviršių išmetamas smėlis.

Bet šių dienų praktiškosios mergelės, plaukiančios baidarėmis pro šalį, tik pasijuokia iš senovinių burtų, o jaunikačiai nepasidrovi šokti į patį versmės vidurį ir taškytis joje kaip kiaulės purve. Kiti ima lazdas ir bado vandenį, mėgindami atspėti šaltinio gilumą. Juokas, klykavimai, palikti šiukšlių kalnai... Ką dar gali barbarai gamtoje? Tik ieškoti naujos aukos, kurią galėtų išniekinti. Jie nueina. Ir vėl tylą...Vėl iš žemės gelmių muša paslaptingi gamtos ženklai į vakarėjantį dangų.

Aldonos Žemaitytės tekstas ir nuotrauka

Kitame numeryje:

- Vytautas Kaltenis. Taigi, imk mano ranką.
- Viktorija Daujotytė. Sauganti sąmonė.
- Romualdas Kriaučiūnas. Išėivijos ateitininkų „dienoraštis“
- Renata Žiūkaitė. Bernardinai – įdvasinta istorija.

Redaguoja **Aldona Žemaitytė** aldaze@gmail.com
Maketuoja **Jonas Kuprys**

Šio šeštadienio *Kultūros* turinys

- 1 psl. Aldona Žemaitytė. Vasarvidis.
- 2 psl. Mes lyg paukščiai, pakėlę sparnus ... – Eilėraščiai.
- 4 psl. Gerda Gudjurgienė. Po muziejaus skliautais kalbasi daiktai.
- 6 psl. Vida Mažrimienė. Akvarelinė galerijos vasara.
- 7 psl. Stasys Goštautas. Dainuojanti baltų revoliucija.
- 8 psl. Dr. Juozas Meškauskas. Gydytojas: mokslininkas ir menininkas.

Mes lyg paukščiai, pakėlę sparnus ...

New Haven'o Lietuvių Bendruomenės apylinkės valdyba šiais metais gegužės 10 d. pirmą kartą surengė Poezijos pavasarį. Į jį pakvietė JAV LB priklausančius ir rytiniame pakraštyje (Naujojoje Anglijoje) gyvenančius poetus. Šventėje dalyvavo penki poetai: Tomas Venclova, Jonas Zdanys, Marytė Stankus-Saulaitė, Austė Pečiūraitė ir Estera Sužiedėlis. Projektą parėmė New Haven'o apylinkė ir TMID.

Ižanginiu žodžiu į susirinkusius kreipėsi apylinkės valdybos pirmininkė Sigita Šimkuvienė. Ji pasidžiaugė, kad renginys susilaukė dėmesio. Į jį atvyko aplinkinių valstijų lietuviai, kurie neabejingi literatūrai. Renginys vyko Yale universiteto patalpose.

Prieš poezijos popietę ir po jos norintys buvo supažindinami su Yale universitetu, jo istorija ir pastatais. Ekskursijas vedė dr. Žydrūnas Gimbutas.

Čia pateikiame kelių poezijos šventėje dalyvavusių poetų kūrybą. Tomas Venclova ir Jonas Zdanys jau žinomi ir šiaip, ir anapus Atlanto kaip profesionalai poetai, Lietuvos rašytojų sąjungos nariai.

Beje, T. Venclovos poemėlės „Tvarkaraščiai lapkričio devintąją“ fragmentus jau spausdino me kultūriniame „Draugo“ priede – Lietuvoje vykusios Poezijos pavasario šventės proga (kūrinys buvo išspausdintas knygoje „Poezijos pavasaris 2008“). Naują Jono Zdanio poezijos rinkinį šiemet leidžia Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

Redakcija dėkoja Sigitai Šimkuvienei už gražią kultūrinę iniciatyvą ir parodytą rūpestį, kad eilėraščiai pasiektų skaitytoją.

Marytė Stankus-Saulaitė

Šių metų spalio mėnesį

Marija Stankus-Saulaitė (Marija Jurgita Saulaitytė) gimė Allensteine (dab. Olsztynas, Lenkija). 1959 m. Waterbury (JAV) išėjusi vidurinįjį mokslą, įstojo į Nekaltai Pradėtos Marijos seserų kongregaciją. Annbursto kolegijoje 1965 m. baigė anglų literatūros studijas. Išstojusi iš kongregacijos, dėstė Vasario 16-osios gimnazijoje Vokietijoje, dirbo Putname bendrabučio vedėja.

Anglų literatūros daktarė, šiuo metu dirba Canterbury School (privačioje katalikiškoje gimnazijoje). Išleido penkias poezijos knygas – laisvos ritmikos, fragmentiško vaizdo, lakoniško stiliaus eilėraščių rinkinius. *Kai mes nutylam* (1967), *Viena saulė danguje* (1971), *Šeštoji diena* (1974), kuri dedikuota Vilniui. Taip pat išleido angliškai rašytų eilėraščių rinkinį *And You* (Ir tu, 1972).

Vakare saulė auksu nudažo traukinių stoties bokštą, panašų į Sienos miesto; siekia apšviesti greitkelį, dėl kurio sprogdino mūsų mylimą žemę miške, išardė ištisas lietuvių gatves, nugriovė namus prie bažnyčios. Seku saulę savo mokyklų kryptin, bet neižvelgiu pastatų, tokių svarbių kadaise, bet šiandien retai prisimintų.

Pro devinto aukšto langą kitaip atrodo praeitis: rytuose kapinės, kuriose palaidoti mano tėvai; vakaruose jų namelis, kurį perėmėm mes. Visa tai grįžta ir plėšo širdį, tau gulint mūsų miesto ligoninės devintam aukšte, kur staiga, kas tiek metų buvo, net ir auksinėj saulėj nutrūksta, sustoja, suabejoja.

Canterbury ir Vasario 16-tosios

Rudenį pereinam iš bendrabučio su septyniais berniukais į namus su keturiasdešimt devyniais. Draugai klausia, „Ar Jums trūksta? Gal ne visi namie?“ Iš tikrųjų, kam užsitraukti bėdą, kai galėtume jos išvengti?

Sunku mums patiems suprasti, kaip apsisprendėme: paklausta, priimta – ir tiek. Tačiau, gal vis dėlto tie metai anoj gimnazijoje, kur dirbome ir vedėme, užbūrė mūsų širdį tiek, kad net kitame krašte, kita kalba grįžtame ten, tada,

norėdami pagauti tą paskutinę dieną, paskutinį vaizdą, mielą veidą.

Estera Sužiedėlis

Išeik

Išeik tyros rastos taku...
Pamerki kojas saulės spinduliuos,
Paskendusiuos mažuos lašuos...

Išeiki smėlio takeliu
Ir jūros dugno akmeniu slidžiu,
Tarp kojų pirštu byrančiu smėliu...

Išeiki per pievą, vasara žalia
Gėlių nuklota, kvepiančia skara,
Alsuojančia kvapais, medum tepta...

Išeiki miško žaluma
Pušų spygliais barstyta vėsuma,
Paskęski aido šuliny – surasi viską, ką girdi...

O jei norėtum vėl sugrįžt,
Tai grįžki pasaka švelnia,
Kurioj nežinoma žmonių kančia...

Mes lyg paukščiai...

Mes lyg paukščiai,
Pakėlę sparnus.
Mes išskrisim
Ir mūsų nebus...

Gal mokyklos suolai ir lenta,
Klasės durys, rašyta kreida
Prisimins, kad ir mes buvom čia.
Skaitėm, rašėm, kalbėjom slapčia.

Dėjom žodį po žodžio, mintis.
Ar išmokom kažką? – paslaptis.
Šokom, žaidėm, dainavom dainas,
Garsiai reiškėme savo svajas.

Iš pradžių gal ir buvo sunku
Kas šeštadienį keltis laiku.
O paskui mes pripratom – smagu!
Nes atradome šitiek draugų!

Gal nebuvo visad geri,
Gal net buvome kartais pikti.
Išdykavom, neklausėm visi,
Bet gi mes juk tokie dar jauni.

Tad nepykite prašome, tetos ir dėdės,

Kad palikom šiukšles ir atstumdytas
kėdes.
Tad nepykite prašom, mokytojos mūsų,
Kad mes buvom padūkę ir
neklausėme Jūsų.

Mes kaip paukščiai svajokliai –
laukiniai, laisvi.
Tuoj pakilsim, išskrisim iš čia mes visi.
Ir, pakėlę rankas lyg sparnus, lyg
sparnus
Pamojuosim, atsisveikinsim ir liksit tik
jūs...

Rytinis vėjas

Oi, tas vėjas rytinis, išdykęs be galo.
Pasitiko mane tik išėjus iš namo.
O paskui švelniai švelniai man plaukus
kedenos
Ir kuždėjo į ausį seną pasaką savo.

Kai toliau ašėjau, apsigijo man kojas
Tartum liepė sustot, ar kažką būt
žinojęs.
Gal norėjo, kad aš tik su juo
pasilikčiau,
Kad pakilčiau, skrajočiau, o paskui –
gal pamilčiau?...

Oi, tas vėjas rytinis, toks meilus it
nekaltas.
Nesvarbu, kad nematomas niekieno,
karštas?...
Bet koksai paslaptingas, puikus, o gal
baltas?
Kaip tas šerkšnas, iškritęs ankstų
rytmetį šaltas...

Pašnekėk su manim, o vėjau rytini.
Pasakyčiau aš tau, kas manoj
krūtinėj.
Apkabinki, pakelk nors trumpam,
rytmetinį,
Į tą paukščio skrydį, kurs dangaus
mėlynėj.

Neatsakė jis nieko, tik padūko, pašėlo,
Nuvilnijo žeme, paskui vėlei pakilo.
Gal norėjo jis man ką puikaus pasakyti,
Bet pamatė jis kitą ir skubėjo pavyti.

Oi, tas vėjas rytinis – užsiėmęs be galo.
Pasitinka kiekvieną tik išėjus iš namo.
Negalėsi pagauti tu jo, nei kinkyti,
Nes jam reikia visus apkabinti,
aplankyti.

Austė Pečiūraitė

Atsakingiausia realybė

Šunuodegiai? Šiaip sau kliaudos?

Tegul po tviskančia brokato skiaute

palaikai toliau darbuojasi.

Nuavęs prabangias palaikų čempes,

tegul užsisvajojęs protojerėjus

tuoj pat storus, baltutėlius

autus atvynioja.

Šešis kyšančius riestus padus

šventorių ką tik rasto žiebtuvo

liepsna tegul pakutena.

Trys fakelai!

Juodžiausius dūmus tegul sualsuoja žemės.

Stačiatikių maldyklos tarpuvartėj varnėnas

kas

sekmą dieną šokuoja

klumpakojį.

Kranklys trepsena mambo.

2007 m. Vilnius

KGS

Klaidingas gyvenimo stilius

Ji atsidavusi Beširdiškumui
ir Paikystėm. Ji atsidavusi jėgom – velniškom
ir patraukliom.

Dingsta tarpas – lieptai prapuola.

Už bičiulystės sutviska mąstymo
Siūlas – nukrypsta mirtis.
Sužiba tikslas.

Pastoviam kūnui –
Metai – tai tūkstantis dienų.

Tikiuosi išvaduoti brangias išsaugotas būtybes.
Viliuosi jų bejėgiškume
jiems padėti – ištikima –
Beširdiškumui ir Tuštybėm.
Ištikima jėgom – velniškom ir patraukliom.

Prieš realybės iššūkį ropliai
suklumpa – stirnos nugara
nurieda į intelekto tinklą.

Sužibo požemy grožis –
Urve – mintis – sužvilgo.

Prieš painų portiką – vyrai
išsijuose stoviniuoja.
Juokauju – man jus čia
surinkti labai daug kainavo.

Parodau į savo šiukšlyną –
šią sudėtingą pilaitę yra brangu pastatyti.

Saulės šviesos poligonai lopo gelsva porfyra.

Iš lauko apšviesta – tik viduj – per tamsu.
Žemyn – plačiu, šviečiančių laiptų sparnu –
žemyn,
kur jausmais aptingęs – KGS.
Klaidingas gyvenimo stilius.

2005 m. Connecticut

Jonas Zdanys

Jonas Zdanys (g. 1950 m. New Britaine, Connecticuto valstijoje, JAV) – poetas ir vertėjas. Įgijo anglų literatūros studijų bakalauro laipsnį Yale’o, o magistro ir daktaro laipsnį – Niujorko universitete. Yale’o universitete dėstė anglų literatūrą, vadovavo poezijos ir vertimo teorijos bei praktikos seminarams. Nuo 1998 m. – Connecticuto valstijos Švietimo departamento viceministras. J. Zdanys yra Lietuvių PEN centro ir Lietuvos rašytojų sąjungos narys. Kuria lietuvių ir anglų kalbomis.

Debiutavo 1982 m. poezijos knyga „Voice on an Anthill“. Vėliau išleido dar trylika poezijos rinkinių lietuvių ir anglų kalbomis.

1994 m. gavo Lietuvos rašytojų draugijos (JAV) premiją už eilėraščių rinkinį „Aušros daina“, 1995 m. paskirtas Lietuvos rašytojų sąjungos ir Lietuvos kultūros ministerijos apdovanojimas už geriausią literatūros vertimą „Four Poets of Lithuania“, o 2002 m. – Jotvingių premija už eilėraščių rinkinį „Dūmų stulpai“. Gyvena North Havene, Connecticute.

* * *

*Tais metais nebuvo pavasario.
Po žiemos atėjo žiema.*

Oras sausėja ir palengvėja
gruodžio pabaigoje, kai rudens slėgimas
pasislenka į suvertus dangaus kampus.

Neramiai praeina diena, praeina
nesudėtingos akimirkos, laikas srūva
tarsi lūžusia šakele po tiltu.

Esu pilnas prasmių. Kalbu
atstumo ir perspektyvos kalba, nors
negaliu paaiškinti, kodėl mano kaulai šąla.

Galiu pabėgti, galiu atvirai iškloti
savo gyvenimą žodžiais, kurių nesupras
niekas, arba galiu sėdėti kampe užsičiaupęs.

Esu už vardo ir už pavidalo,
tuo pat metu judu ir nejudu,
o kai palytėsiu Dievą, tapsiu be galo mažas.

Štai mano išpažintis:
miegu nejudamas, kad laikas slenka,
sapnuoju, kad prisikėlimo akimirka po
ranka.

Tėkmė sustojo. Žiema vėl artinas.
Šaltas vėjas virš tilto švilpauja.
Plona ledo skarelė uždengia veidą.

Iš ciklo „Moteris ant tilto“

* * *

Rytoj
kai baigsis karas
mėnesiena skverbsis lyg dulkės

pro durų plyšius
ir sielų atvaizdus braižys

Rytoj
kai savo gyvenimus
kabinsim senųjų namų palėpėse
ir laiko nuolaužos
belsis aklai į sienas

Rytoj
kai matysim negyvus veidus
veidrodžiuose ant pagalvių
ir savo dienų trumpumą
regėsime lange ir tamsiam vandeny

Rytoj
kai kartosim vardų
raidžių garsus
ir paliesim smulkiausią
Dievo balso kraštelį

Rytoj
kai migla ištirps
kai kiekviena valanda bus mano
ir begalybės daina
bus kaip širdies tylėjimas

Ištuštinsiu visus stalčius
nusirengsiu išsimaudysiu kvėpuosiu išeisiu
nupiešiu atgailos kančia
atsipirksiu save jausiu atsiskyrimo skausmą
pasiskųsiu tyliai prisikelsiu nuplauksiu per
žemės žievę
jausiu kaip pleiskanos byra plasnosių sparnais
dvejosiu spoksosiu į atstumus
išsiversiu save į žodžius
paleisiu save paleisiu tave
būsiu priblokštas apstulbęs bejausmis
pavirtęs į akmenį prieky regėsiu tik ilgą naktį
miegosiu sapnuosiu pabusių lauksiu rytojaus

Iš kn. *Tarpdury*, 2008.

Antano Petrausko nuotraukos

Po muziejaus skliautais kalbasi daiktai

GERDA GUDJURGIENĖ

Šia istorine Vilniaus senamiesčio Didžiąja gatve vaikščiojau šimtus kartų. Dar prieškaryje, būdama vos penkerių, ėjau ja kartu su tėvu. Netoli tos vietos, kur dabar vandens purslus aukštyn meta naujas fontanas, iš kažkur atsirado fotografas su keistu trikoju fotoaparatu ir lenkiškai sustabdė: „Proše panu na pamienc.” Taip buvo padaryta vienintelė mano vaikystės nuotrauka su tėvu, ant kurios jis užrašė: „Ilgai atminčiai. 1940 m. liepa, Vilnius”.

Po to prasidėjo sovietų okupacija, o netrukus ir karas. Kai po karo grįžau į sovietų užimtą Vilnių, ši istoriškai ir architektūriškai įdomiausia senamiesčio gatvė jau buvo pavadinta rusų rašytojo Maksimo Gorkio, nieko bendro su Lietuvos sostine neturėjusio, vardu. Tokiu pavadinimu pilkais, po karo apgriuvusiais ir apleistais namais ir šalia esančioje Rotušės aikštėje patupdytu bolševiko Vinco Mickevičiaus-Kapsuko paminklu, pokario kartai ši gatvė įsirėžė ilgiems dešimtmečiams.

Visa tai prisiminiau neatsitiktinai. Istorijos vingiai, karai, okupacijos ir suirutės sudarkė mūsų tautiečių gyvenimus ir likimus, išblaškė žmones po visą pasaulį. Šiandien ši gatvė vėl vadinasi tikruoju savo vardu, atgijo senieji namai, juose, kaip ir dera, kuriasi kultūros įstaigos, grožiu spindi Rotušės aikštė. O šalia jos, Didžiosios gatvės name Nr. 26, praėjusių amžių Mažosios ir pirklių gildijos gotikiniuose namuose, Lietuvos atgimimo atvers-tas dar vienas istorijos puslapis – įkurti Kazio Varnelio namai-muziejus.

Kazys Varnelis gimė 1917 m. Alsėdžiuose, Plungės rajone. Baigė Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės institutą. Nuo pat jaunystės domėjosi istorija ir kolekcionavimu. Valstybinio

1978 m. Varnelių šeima iš Čikagos persikėlė į sodybą Villa Virginija Stockbrige (Massachusetts valstijoje), kur erdviose salėse įkūrė nuolat gausinamą kolekciją ir biblioteką.

Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, 1998 m. Gabrielė ir Kazys Varneliai grįžo į Lietuvą. Vilniuje įkurti namus-muziejų padėjo Kultūros ministerija ir Vilniaus dailės akademija. 2003 m. jis tapo Lietuvos nacionalinio muziejaus filialu. Beje, dar 1993 m. K. Varneliui suteiktas Vilniaus dailės akademijos garbės daktaro laipsnis.

... Pravėrus muziejaus duris, patenki į vėsią, skliautuotą, rūšį primenančią patalpą su daugybe mažų kambarėlių, kuriuose lengva pasiklysti. Namų-muziejaus kuratorius Vidas Poškus pasakojo, kad tai XV a. menantys Mažosios gildijos ir Pirklių gildijos mūriniai pastatai. Čia buvo prekių sandėliai, amatininkų dirbtuvėlės, užėigos ir kitos paskirties patalpos. Šiuose autentiškuose XV–XVII a. namuose įsikūręs muziejus yra unikalus ne tik savo rinkiniais, bet ir originalių jų eksponavimo būdu.

Ekspoziciją sudaro įvairūs eksponatai: senoji grafika, tapyba, skulptūra, Renesanso bei vėlesnių epochų baldai, Rytų meno kolekcija, išpūdinga senosios kartografijos kolekcija, kurioje – 150 žemėlapių, sukurtų garsių Europos meistrų. Visa tai ir kiti daiktai bei paties Kazio Varnelio kūriniai rodoma 33 skliautuotose salėse. Dar tris sales užima bibliofilinių leidinių ir senosios liuanikos rinkinių, beveik 7 tūkst. leidinių biblioteka.

Vidas Poškus sako, kad šis unikalus muziejus primena gyvenamąjį namą,

kurio nedidelėse salėse gausu išlikusių gotikinės architektūros detalių, įrengtos istorinės grafikos ir Vakarų Europos skulptūros ekspozicijos.

Tapybos kolekcijoje – portretai, peizažai, religinės dailės kūriniai atspindi pagrindines renesanso, baroko, neoklasicizmo stilių tendencijas, aliejinės tapybos raidą Italijoje, Prancūzijoje, JAV. Eksponuojami ir du žymiajam Vilniaus tapytojui Jonui Rustemui priskiriami portretai, perteikiantys XIX a. pradžios romantizmo dvasią.

Grafikai atstovauja originalūs ir ikonografijos istorijos XVII–XVIII a. darbai. Tai Lietuvos ir Lenkijos karalių, Radvilų, Sapiegų ir kitų didikų giminių portretai, Vakarų Europos meistrų darbai. Mums, lietuviams, ypač įsimintinas raižinių ciklas „Šiaurės karas”, vaizduojantis istorinius lietuvių mūšius prieš švedus. Čia galima pamatyti ir Jonušo Radvilos kariuomenės artilerijos kapitono Kristupo Eigirdo sukurtus mūšių su kazokais planus.

Ekspoziciją puošia surinkti Lietuvos kartografijos raidą iliustruojantys spalvingi senieji Lie-

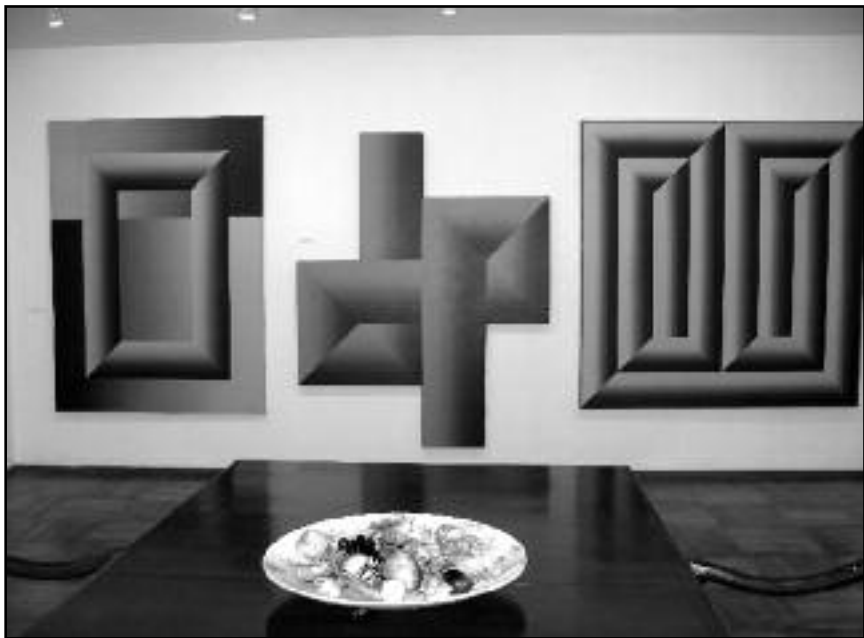

Vidinis K. Varnelio namų-muziejaus kiemas.

tuvos žemėlapiai. Čia yra Marco Beneventano 1507 m. Vidurio Europos žemėlapis, kur pirmą kartą buvo paminėtas Lietuvos vardas. Tai ir vienintelis šio žemėlapių originalas Lietuvoje.

Skulptūroje išskirtinę vietą užima marmuro biustai iš ir bronzos liejiniai, daugiausia sukurti XVIII – XIX a. prancūzų ir anglų skulptorių. Keramikos rinkinio pagrindas – italų majolikos profesionalų ir liaudies meistrų kūriniai. Išpūdinga Rytų meno kolekcija. Tai įvairių epochų įvairia technika sukurti darbai: spalvoti medžio raižiniai, tapyba ant ryžių popieriaus ir šilko, japonų kaligrafija, porcelianas, bronziniai indai. Renesanso ir XX a. modernizmo stiliaus baldus atspindi turtingas jų rinkinys. Čia matome puošnius italų renesanso, prancūzų baroko ir rokoko stiliaus, kitų tautų baldų kolekcijas.

Didelėse bibliotekos lentynose saugomi beveik 7 tūkstančiai leidinių. Tai meno albumai, dailės ir architektūros istorijos knygų, bibliofilinių leidinių kolekcija, kurią sudaro XVIII–XX a. knygos, pasižymintys rankų darbo popieriumi, puikiu įriši-

muziejaus vedėjo Pauliaus Galaunės paskatintas liaudies meno dirbinius pradėjo rinkti dar būdamas studentas. Muziejininko patirties įgijo 1941–1943 m., vadovaudamas Bažnytinio meno muziejui Kaune. Dvejus metus studijavo Vienoje, Vaizduojamojo meno akademijoje ir ten 1945 m. vasario mėn. gavo diplomą. Jis dar suspėjo grįžti į Lietuvą, atsisveikinti su tėvais ir pasitraukti į Vokietiją. 1949 m. persikėlė į JAV ir apsigyveno Čikagoje. Dėstė Čikagos miesto koledže, kuriame 1973 m. jam suteiktas profesorius vardas.

Trys dešimtmečiai, praleisti Čikagoje, K. Varneliui, kaip dailininkui, buvo ypač reikšmingi. Susiformavo originalus jo tapybos stilius, vienijantis konstruktyvizmo, minimalizmo ir optinio meno elementus. Jis išvirtino Čikagos moderniojo meno avangarde, surengė personalines parodas įvairiuose Amerikos, Europos, tarp jų ir išeivijos lietuvių meno centruose bei muziejuose. Jo kūrinių yra įsigiję Gugenheimo muziejus Niujorke, Amerikos, Lietuvos bei kitų šalių muziejai, privatus kolekcininkai.

mu, meniškais ekslibrisais, autorių autografais, dedikacijomis ir t.t. Yra knygų, įeinančių į pasaulio gražiausių knygų aukso fondą. Senosios lituanistikos kolekcijoje yra chrestomatinų kronikų su Lietuvos Didžiosios. Kunigaikštystės aprašymais ir kitais LDK kultūros bei istorijos tyrinėjimais Daugumoje salių kartu su unikaliais senojo meno pavyzdžiais eksponuojami modernūs Kazio Varnelio kūriniai. Tai žymiausios XX a. 7-8 dešimtmečių konstruktivistinio periodo drobės ir skulptūros, taip pat paskutinio praėjusio amžiaus dešimtmečio kūriniai. Pasak V. Poškaus, K. Varnelio kūrybos stiprioji kūrybos pusė yra ta, kad jis tautos tradicijas sugebėjo suderinti su šiuolaikiška dailės atlikimo technika. Ir koloritas, ir motyvai, ir kompozicinė struktūra atkeliavo iš Žemaitijos šaknų. Įdomu tai, kad ir jo tėvas, taip pat Kazys, prieškario laikais Alsėdžiuose, Žemaičių Kalvarijoje kūrė bažnytinį meną. Ir būtent Žemaitijos medinio baroko, medinio klasicizmo apraiškų galima įžvelgti ir sūnaus kūryboje. (Beje, K. Varnelio sūnus, irgi Kazimieras, yra architektūros mokslininkas, gyvena Amerikoje.)

Visas čia regimas turtas ir grožis buvo sukauptas per 50 metų. „Tai labai retas atvejis, kai vienas žmogus visą gyvenimą paskyrė kūrybai ir kolekcionavimui ir viską, ką sukūrė ir įsigijo, padovanojo Lietuvai. Tai ne tik patriotizmas, tai – tiesiog žygdarbis. Menininkas žinojo, kad Lietuva per karus ir okupacijas labai daug prarado, tad vi-

są kolekciją rinko tikėdamasis, kad kada nors grįš į Tėvynę ir užpildys Lietuvos muziejininkystės spragas. Ši ekspozicija ne tik labai vertinga, bet ir nuolat atsinaujinanti, nes jos kūrėjas, nepaisant garbaus amžiaus, kiekvieną dieną čia ateina, viską nors keičia, tobulina, papildo. Ir atrodo, lyg eksponatai tarpusavyje kalbėtusi. Jeigu mes neturėtume tokio muziejaus, būtų didelė spraga. Visų pirma, nematytume paties Varnelio kūrybos. Antra, neturėtume to, kas čia yra įdomu ir visuomenei, ir specialistams”, – sakė V. Poškus.

Vilniaus turizmo informacijos centro gidė Elvyra teigia, kad tokių miesto savivaldybės išlaikomų namų-muziejų sostinėje yra šeši. Kazio Varnelio namai-muziejus yra populiarius, žinomas ir užsienio turistams. Ypač žmonės žavisi nepaprasta K. Varnelio asmenybe, jo meile Tėvynei.

Gabrielė ir Kazys Varneliai muziejaus salėse lankytojams pasirodo jau gana retai. Garbus amžius jiems primena, kad reikia tausoti sveikatą ir vengti išorinio pasaulio bruzdesio. Pakalbinta Gabrielė Varnelienė sakė, kad iš pradžių su vyru

net nesvajojo, kad kada nors grįš į Lietuvą ir sostinėje įrengs muziejų. O ir šių eilučių autorei teko laukti daugiau kaip šešiasdešimt metų, kad vėl galėčiau vaikščioti Didžiąja, o ne M. Gorkio gatve, regėti ne bronzinį V. Kapsuko statulą, o grožėtis Kazio Varnelio sukauptais meno lobiais.

P. S. Keletas naujausių įrašų iš Atsiliepiamų knygų:

Malonieji Gabriele ir Kazy,
Jūsų surinkti ir sukurti turtai neįkainojami. Labai džiaugiamės juos matydami. Bet daugiausia džiaugsmo teikia bendravimas su Jumis. Ačiū!

Archivum Lithuanicum žurnalo Redaktorių kolegijos nariai-
Giedrius Subačius, Ona Aleknavičienė, Jurgis Pakerys, Jurgita Venckienė, Mindaugas Šinkūnas.

Nuostabi ekspozicija, bet ir labai geras meno pristatymas. Ačiū Vidui (Poškui – G. G.). Geros sveikatos ir stiprybės p. Varneliui.

Arūnė ir Valdas Tornau

Labai dėkingi p. K. Varneliui už tokį didžiulį gyvenimo triušą ir dosnumą.

Gražina Balon (Mickutė)

Aldonos Žemaitytės nuotraukose – fragmentai iš muziejaus salių ekspozicijos. □

Akvarelinė galerijos vasara

VIDA MAŽRIMIENĖ

Vis gilesne vaga lietuviškosios dailės baruose veriasi išeivijos lietuvių dailininkų kūryba. Neįkainojamą kultūrinį palikimą paliko Lietuvai JAV dailininkė Magdalena Birutė Stankūnienė, įkūrusi galeriją Vilkaviškyje, parodų centrą Marijampolėje, padovanojusi šimtus savo kūrinių Vilniaus, Kauno dailės muziejams ir visuomeninėms įstaigoms. Puikia meno aura garsėja Monkutės Marks galerija Kėdainiuose, Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerija Vilniuje, Mončio galerija Palangoje. Greta jų, tolimiausiuose pasaulio kampeliuose, žinoma, Čiurlionio gatvės 41 numeriu pažymėta nostalgiskai žvelgia Druskininkų V. K. Jonyno galerija. Juk Druskininkuose, nuostabiai gražiam Lietuviškos gamtos perle, kūrybos įkvėpimo sėmėsi M. K. Čiurlionis, o širdies atgaivą jautė lietuvių dailės klasikas, pasaulio meno universalas V. K. Jonynas.

... Atgimusiam pietų Lietuvos kurorte Druskininkuose jau įpusėjo vasara. Du gražūs ežerai, įsitaisę pačiame miesto centre, lepina poilsiautojus iki vakaro trunkančiomis maudynėmis, šilo gojuose skamba krykštaujančių vaikų balsai. Akį traukia jau ūgtelėjusi gulbių šeimynėlė, o šeši mažyliai, buvę „pilkieji antinai“, po truputį gražėja. Pralėks žaliaskarė vasara, ir jie, apžvelgę gražiuosius Druskininkų klonius, išskris į tolybės skandinčius kraštus. Tačiau kol saulė dar žeme ritinėjasi, kai girdėt „kaip jaunas lapas arba žiedelis ant šakelių kraunas“, akvareliniais tonais vilioja žilojo Nemuno vingis, rodos, imk paletę į rankas ir tapyk, svajok, kurk...

Gamtos prieglobstyje įsikūrusio miesto trauką prieš daugelį metų pajuto iš JAV atvykęs dailininkas Vytautas Kazimieras Jonynas. Nors būvimas prie Alytaus, apsisitojo Druskininkuose, puoselėjo svajonę čia įrengti savo galeriją. Surūšiavęs skulptūras, tapybą ir grafiką, gabeno juos laivais ir lėktuvais į Lietuvą, ir, nors dalį dovanojo Vilniaus ir Kauno muziejams, Druskininkai tapo jo kūrybos ir archyvinio palikimo centru. 1989 m. gimė architekto Algimanto Kančo statinys, dariniai išilieję į gamtos harmoniją. Kelias vasaras iš eilės šioje galerijoje galėjo ilsėtis V. K. Jonynas, būdamas ne tik galerijos ekspozicijos konsultantas, bet ir tiesdamas tiltus tarp išeivijos dailės ir Lietuvos. Tyliais vasaros vakarais, baltaskariui beržui beldžiantis į galerijos langus, ne kartą dailininkas nuklysdavo į praeities prisiminimus, kuriuos užrašė ir susegė į atskirą aplanką ilgametis Čiurlionio memorialinio muziejaus vadovas Adelbertas Nedzelskis.

„Polinkį į darbą aš turbūt gavau iš savo motinos. Ji buvo labai darbšti, gera audėja, margučių margintoja. Aš pats, būdamas septynerių metų, jau lipdžiau iš molio paršiukus, piemenaudamas prie gyvulių gamtoje visada ką nors darydavau. Bardavo mane, kur pasimaišau, visur prižiūkšlinu: švilpuką drožiu ar ką kita darau. Atsimenu, kad vyriausias brolis buvo geras smuikininkas. Namuose buvo trys smuikai. Tėvas griežė smuiku, tai kaip aš atsiliksiu? Bet smuikas beveik didesnis už mane, tai aš pasidariau mažesnę smuikelį iš medžio, o iš arkliaus uodegos – smičių. Žinoma, vydavau tą mano muziką lauk, sakydavo: tu čia kaip

V. K. Jonynas savo galerijoje per 80-mečio jubiliejų.

Gintaro Žilio nuotrauka

svirplys, negalima per tave susišnekėti. Kitaip tariant, tokie polinkiai buvo...”, – liejosi dailininko prisiminimai.

Siekiant kūrybos olimpo

Laikui bėgant, skleidėsi V. K. Jonyno talentai. Baigti dailės mokslai Kauno meno mokykloje, studijos Paryžiuje, garbingi Pasaulinės 1937 m. parodos Paryžiuje apdovanojimai, 1940-ųjų Lietuvos valstybės premija už iliustruotus K. Donelaičio „Metus“, kuriuos ne kartą užsienio kalbom (vokiečių, anglų) spausdino įvairios leidyklos. Išspausdino netgi rusai, tiesa, ne knygos, o kalendoriaus pavidalu, pakeitę kai kurių inicialinių raidžių spalvas. Emigracijoje gimė iliustracinės grafikos šedevras J. W. Goethe's „Jaunojo Verterio kančios“. Šiandien V. K. Jonyno galerijos ekspozicijoje, šalia įvairaus dydžio rėžtukų, matyti ir didinamieji stiklai. Dailininkui reikėjo filigraniško tikslumo, tiesiog muzikalaus raizinio skambėjimo. Medžio graviūrose V. K. Jonynas siekė mecotintos virpėjimo, renesanso graverių technikos olimpo. Grafika, tapyba, skulptūros, vitražai, pašto ženklai, taikomasis dizainas – toli gražu ne visa dailininko darbų orkestruotė. Emigracijos toliuose Freiburge įkurta Dailės ir amatų mokykla *Ecole des Arts et Metiers* – ryškiai istorijon įsirašęs blyksnis. „Tai buvo vieta, kur pildėsi mūsų svajonės, kur galėjome tiesti kūrybos tiltus ateičiai“, – teigė jos auklėtiniai Albinas Elskus, Elena Gaputytė, Vytautas Ignas, Antanas Mončys, Henrikas Šalkauskas, Jolanta Janavičienė ir kiti.

Kiekvienas kūrinys turi savo istoriją

Nors ekspozicijos V. K. Jonyno galerijoje ne kartą keitėsi, vadovautasi profesoriaus nuorodomis, jog „kiekvienas kūrinys turi atspindėti savo istoriją“. Kaip nepapasakoti lankytojams autentiškos, neretai šmaikščios tų kūrinių istorijos? Štai stabtelkime prie Vaclovo Biržiškos portreto. „Portretas realistinis, jį padariau Freiburge, – komentuoja dailininkas, – Net neįtariau, kad tas piešinys man taip pasitarnaus Vatikane. Kai lietuvių komitetas Romoje paprašė, kad išdekoruočiau lietuvių koplyčią Vatikane, padariau projektą, paviljono modelį ir nuvežiau į Romą. Jį aprobavo, labai patiko vienam (jis buvo vyriausias architektas), bet kitam, kaip čia priimta sakyti, parapijos klebonui, katedros viršininkui, matau – nelabai. Važiuodamas į tą atrankos mūšį, pasiėmiau savo darbų nuotraukų, tarp kurių buvo ir Biržiškos

portretas. Kalbantis per vertėjus matau, kad tą dvasiškį mano lapai, į kuriuos mano prakaito lašai sudėti, ne per daug interesuoja. Bet kai jis atsivertė Biržiškos portretą, nustebo. Ar čia Jūsų darbas? Sakau – mano. Tuomet per vertėjus klausia: kas jums sunkiau – padaryti koplyčios projektą ar šitokį portretą? Aš atsakau: portretą man padaryti lengva, o šitą koplyčios projektą man reikėjo ‘nukabinti’ nuo dangaus, reikėjo vaizduotėje susirasti...”

„Šv. Kazimieras“, „Nukryžiuotasis“ ir dar kokie dešimt ankstyvųjų raizinių įsikūrę ekspozicijos prieigose. „Norėjau rasti šaknis ir būti tuo, kas esu. Pasirinkau liaudies meno spalvotų raizinių kelią. Šv. Kazimieras – mano patronas, antras mano vardas. ‘Piemenėlyje’ mano vaikystės vargai sudėti. Sėdžiu po medžiu, kojos šąla, bet užtai rankose paties drožta birbynė. Gražu... Mokantis Paryžiuje, mokykla paimdavo po kelis mano medžio graviūrų atspaudus. ‘Piemenėlis’, ‘Šv. Pranciškus’, ‘Pasaka’ – visi padaryti Paryžiuje. Kai atsiradau Vokietijoje, nuvažiauvau į Paryžių ir paprašiau, kad iš muziejaus man atiduotų. Taigi kelis darbus gavau”, – skendi prisiminimuose Maestro. Dešimtis V. K. Jonyno medžio graviūrų naujai besikuriančiai M. K. Čiurlionio galerijai įgijo profesorius P. Galaunė. Prie medžio graviūrų dailininkas sugrįžo jau gyvendamas Amerikoje. Vėlyvąją šios technikos šedevrą „Europos pagrobimą“ įsigijo Niujorko Metropoliteno muziejus.

Gal prireiks iliustruoti

Buvodamas Freiburge, Nicoje, Mainze, Monte Karle, dailininkas aliejine paste, akvarele nutapė šūsnis meistriškų panoraminų peizažų. Šiandien jie yra tarsi lietuvių emigracijos dokumentika, daugelio teminių parodų akcentai. „Monte Karle, – pasakoja V. K. Jonynas, – teko lošti kortomis. Pagalvojau, o jeigu man kada teks iliustruoti knygą ir prireiks tokių personažų? Nežinosiu, kas ta ruletė ir visa kita. Pirmą kartą gyvenime lošiau. Pradėjome nuo penkių frankų, tai maža suma, bet kai aš kokį numerį dėdavau, sekdavosi. Mano draugas lietuvis, muzikos studentas iš Paryžiaus, sako: turi nesugadintą ranką, eime toliau. Nutempė mane, kur po dešimt, po dvidešimt, vis išlošdavau. Pagalvojęs, kad už tokią sumą galiu mėnesį Paryžiuje gyventi ir dar nusipirkti anglišką kostiumą (taip vėliau ir padariau), pasiskubinau lošimo namus palikti. Mano palydovas verkia kruvinom ašarom, neišeik, ką tu

Nukelta į 7 psl.

Dainuojanti baltų revoliucija

STASYS GOŠTAUTAS

Estų dokumentinio filmo „Dainuojanti revoliucija“ dėka per visa pasaulį nusirito tiedu žodžiai, kurių tikrą reikšmę junta ir suvokia tik baltai. Iš tikrųjų, mes, lietuviai, buvom įsitikinę, kad tas šūkis priklauso tik mums, – pas mus kas ketveri metai vyksta nepaprasta chorinė dainų šventė, nes niekas taip nemoka dainuoti, kaip lietuvių tauta. Dr. J. Basanavičius, 1907 metais pristatydamas pirmąją – tikra to žodžio prasme – lietuvių dailės parodą, pastebi savo bičiulio iš Leipzigo, dr. Fr. Techner posakį, kad Lietuva esanti „dainingiausia [sic!] tauta Žemėje“ („*Das gesangreichste Volk auf der Erde*“). Tai yra ne žodžių infliacija, visi esame dalyvavę dainų šventėse – arba kaip dainininkai, arba kaip klausytojai ir žinom, ką tos žavingos dainos mums reiškia ir kad per jas jungiamės visi į vieną gentį.

Originalo kalba šis dokumentinis kino šedevras vadinosi „Estijos dainuojanti revoliucija“, bet tarptautinėje spaudoje ir reklamose Estijos vardas buvo nutylėtas. Ir liko tik paslaptinga dainuojanti revoliucija... Gal taip ir turėjo būti, nes ganėtinais daug filme yra akcentuojami Estijos dainų festivaliai ir Latvijos bei Lietuvos dainų šventės.

Patys žodžiai „Dainuojanti revoliucija“ buvo sukurti esto Heinz Valk po to, kai 1988 metais birželio 10-tosios naktį minia spontaniškai įsiliejo į tuo metu vykstančią šventę Taline, ir tūkstančiai uždainavo šimto metų senumo dainą „Mano tėvų žeme, žeme, kurią aš myliu“ (žodžiai Lydia Koidula, muzika Gustavo Ernesaks), kuri buvo lyg antrasis Estijos himnas. Ši daina tapo viso filmo leitmotyvu, ji padalija skirtingus filmo momentus. Taigi ne vien mes, lietuviai, esame dainų vaikai. Ne kas ketverius, o kas penkerius metus milijonas estų susirenka į savo Dainų šventę, kad atnaujintų savo meilę ir ištikimybę tautai, kurioje jie yra gimę.

Jau praėjo 20 metų, kaip užsidegė laisvės ugnis per visas Baltijos tautas ir susikibusios milijonų žmonių rankos Baltijos kelyje tarsi užrakino sovietų pasikėsinimą į tautų laisvės troškimą. Baltijos kelias ir dainų šventės praskynė kelią tarp tankų ir smurto. Tai buvo lyg antroji Mahatmos Gandi pasyvi rezistencija, kuri sustabdė tankus ir nugalėjo kariuomenes. Estija davė toną 1988 m. gegužės 14 d., Latvija birželio 1 ir 2 dienomis, Lietuva – birželio 3 d. Lygiai prieš dvidešimt metų įvyko tas nuostabus užsidegimas, ir šis filmas primena tikrąją prasmę to nepaprasto kelio į Nepriklausomybę.

„Dainuojančios revoliucijos“ filmo autoriai yra estų kilmės Jim Tusty ir jo žmona amerikietė

Maureen Castle Tusty. Jie yra sukūrę nemažai filmų tokioms korporacijoms, kaip Coca-Cola, GE, IBM ir t.t. Bet „Dainuojanti revoliucija“ yra pirmas ilgo metražo filmas. Pasaulio spaudos kino kritika, įskaitant ir „The New York Times“, vertina jį kaip dokumentinio kino klasiką.

Viena iš organizacijų Baltų Fundacija iš Vašingtono, kuri padėjo sukurti filmą, buvo dar mažai žinoma iki šiol savo pasiekimais JAV. Ji ne tik padėjo savo lėšomis, bet ir ėmėsi rinkti pinigų visur, kur tik galėjo. Tai nepaprastas atvejis, kad fundacija, kuri iki šiol pasižymėjo tik savo metiniais banketais, taip aktyviai dalyvautų kuriant šį filmą ir taptų viena iš prodiuserių.

Taip pat reikia stebėtis, kad „Dainuojančios revoliucijos“ režisieriai/direktoriai ir prodiuseriai sugebėjo ne tik sukurti ir sumontuoti tokį originalų filmą, bet ir išplatinti jį per visus kontinentus. Šiandien jau niekas negali pasakyti, kad nežino, kas yra Estija ar kitos dvi Baltijos šalys. Tai buvo nepaprasta filmo kūrėjų komanda, kuri profesionaliai apmąstė ir atliko kiekvieną detalę (apie tokią darbo kokybę dar tik svajojam sulaukti iš lietuviškų filmų).

Nepaprastą talentą parodė Mike Majoros, šio filmo scenarijaus autorius ir redaktorius. Kaip suprantu, jam redagavimas atėmė visus metus, o visą filmą pagaminti prireikė ketverių metų. Baigęs MIT M. Majoros penkiolika metų dėstė Rhode Island School of Design. Dabar jis suka filmą apie nomadų gyvenimą Mongolijoje.

Bestor Cram, senas Tusty šeimos draugas, taip pat nemažai prisidėjo prie šio filmo sukūrimo.

Prieš 40 metų Kostas Ostrauskas, sėdėdamas bare Brooklyne ir dainuodamas kartu su Romu Viesulu, šelmiškai pastebėjo: žmogus yra keistas padaras, vienintelis, kuris dainuoja, ir kaip kvailai tada atrodo jo veidas – ištįsęs ... pakilus, pilnas keistos ekspresijos. Jeigu žmogus dainuodamas pasižiūrėtų į veidrodį, negalėtų nesusijuokti. Nuo to laiko visados vengdavau per daug išsišiepti dainuojant, lyg bijodamas patvirtinti Kosto mintį. Bet „Dainuojanti revoliucija“ įrodė, kad dainavimas yra kažkas stebuklingo, mus priartina vieną prie kito, mus padaro laimingais. Kas gali būti gražiau?

Stebėtinu sutapimu, beveik tuo pačiu laiku, šiais metais, pasirodė kitas dokumentinis filmas, kuris nė kiek nenustelbė „Dainuojančios revoliucijos“, bet su naujom šiuropulingom detalėm dar labiau patvirtino viską, ką pirmasis filmas bandė parodyti. Šį kartą tai buvo latvių nuopelnas, nors pagal pavadinimą galėtum suabejoti, kieno čia tas

filmas. Tai latvio Edvins Šnore „Sovietų istorija“, filmas, kuriame latviai išveda paraleles tarp Stalino ir Hitlerio, tarp NKVD ir Gestapo. Filmas, kuris pristato abu pasaulio teroristus, buvo sukurta su Europos Parlamento pagalba ir parama.

Latvių filmo kūrėjai neapsiribojo vien savo tautos istorija; ji apima visą Rytų Europos genocido ratą: pradeda nuo seniai iš mūsų tėvų girdėtų pasakojimų, kaip Stalinas numarino badu 20 milijonų ukrainiečių, primena Katynės žudynes, Gestapo ir NKVD bendradarbiavimą, masinius žmonių trėmimus į Sibirą gyvulinuose vagonuose... Ir net iki šiol mažai girdėtą faktą, kad Gulage buvo daromi medicinos tyrimai su gyvais „lavonais“. Šiuo atžvilgiu latvių filmas istoriškai yra kur kas svarbesnis negu estų, bet jis neturi to poetiško skambesio kaip „Dainuojanti revoliucija“. Tačiau abu filmai papildė vienas kitą savo nepaprastu atvirumu ir kaltina XX a. valstybių vadovus, kurie taip nežmoniškai elgėsi žmonijos vardu. „Sovietų istorija“ pagaliau drąsiai pasako tiesą, kurią ne visi nori girdėti ar pripažinti. Latvių filmas atvirai kaltina rusus, o estai poetiškai atskleidžia žmogaus kančias. „Sovietų istorija“ turi dar vieną tikslą, išaiškinti latvių ir vokiečių bendradarbiavimą. Filme pasisako gana rimtas intelektualų būrelis, šis klausimas paliečiamas be dviprasmiškumo. Tai, atrodo, ir buvo vienas iš filmo tikslų. Pateikiami rimti pasikalbėjimai su anglų istoriku Norman Davies (prisiminkim „Lenkų istoriją“), rusų rašytojais Borisu Sokolovu ir Viktoru Suvorovu ir net rusų disidentu Vladimiru Bukovsky.

Pagal reakciją iš Rusijos pusės, atrodo, kad abu filmai pasiekė savo tikslą. Jau buvo sudegintas filmo „Sovietų istorija“ afišoje pavaizduotas režisierius/direktorius Edvins Šnore, yra gaminami propagandiniai filmai kaip kontrargumentai jam, o rusų spauda prirašė visiems žinomų šmeižtų. Tai įrodo, kad latvių ir estų kūrėjai pataikė į tikslą... Kaip ir sovietų laikais, rusų valdžia skyrė milijonus rublių, kad tik koks nors filmas arba TV serialas parodytų valdantįjį elitą iš gerosios pusės. Bet tai nieko naujo, tai tradicinis visų tironų rūpestis. Atėjo laikas, kai mažos tautos gali apskusti dideles valstybes ir nebijoti keršto. Gal žmonija ir davė šuolį į priekį, – ateitis parodys.

Redakcijos prierašas: *Iškalbingas faktas: LRT programa skelbė, kad tarp kitų televizijos filmų, skirtų paminėti Vilties ir gedulo dieną, mes galėsime pamatyti ir „Sovietų istoriją“. Žmonės laukė susidomėję, atidėję į šoną kitus darbus ir užsiėmimus. Deja, filmo taip ir nepamatėme. Pagal Bernardą Brazdžio-nį: **jie** vis dar bijo...* □

Atkelta iš 6 psl.

galvoji? Sakau, visų pinigų neišlošime, man gana. Jis pasiliko. Apie ketvirtą ryto prikelia mane, paskolink, sako, nedaug, dvidešimt frankų. Kas atsitiko? Abu juk daug turėjome. Sako, prakišau, dabar pradėjo 'eiti ranka', o pinigų pritrūkau. Jis nuėjo ir išlošė, bet grįžo labai piktas, kad uždarė klubą. Sakau, džiaukis, parsinešei dar kelis frankus, gal būtum pralošęs ir tuos?".

Žaliųjų pievų ilgesys

„Tai mano vėlyvoji gyvenimo meilė“, – taip vadina V. K. Jonynas savo akvareles. Ekspozicijos centre puikuoja si „Triumfo arka“. Dailininko palikime gausu ir kitų Europos ir Amerikos miestų vaizdų: Freiburgas, Baden-Badenas, Maincas, Nica, Palanga, Niujorkas, Vašingtonas... „Kai kurias akvareles liejau ekspromtu, sėdėdamas parke ar šildydamasis saulės atokaitoje. Niujorke retai iškrenta sniegas, todėl, liejant akvarelę tokiu metu laiku, reikia labai paskubėti.“ Akvarelinių etiu-

dų šūsnyje išsiskiria kuklus darbelis „Žaliųjų pievų ilgesys“. Tačiau ir jis kupinas dailininko išgyvenimų. „Neatsimenu kuriais metais, mane, džūką iš Druskininkų, vežiojo po Dzūkiją, aplankiau dailininko Antano Žmuidzinavičiaus kapą. Trupučiuką su širdgėla išsivežiau įspūdžius: kapas gal kiek primirštas, šiek tiek apleistas, bet už kapo toliau įkalnė, kalnas ir žalia pieva. Priekyje pora medelių, tokių pat vargingų, kaip ir Antano Žmuidzinavičiaus kapas. Visa tai prisiminiau jau būdamas Niujorke, pasidariau kūrinių atminčiai, o dabar sąmoningai atvežiau čia. Jis kiek skiriasi nuo kitų mano akvarelių, pavyzdžiui 'Niujorko miesto'. Matote, čia parkas, o šalia miesto statiniai – be galo ir krašto. Tai du pasauliai, kuriuose gyvenau“.

Ne visas V. K. Jonyno skulptūras galima eksponuoti parodų salėse. Dauguma jų, kaip ir monumentalieji vitražai, garsieji reljefai Vatikano paviljonui Pasaulinėje 1964–1965 m. parodoje Niujorke ar Šv. Petro Bazilikoje Romoje – lietuvių kankinių koplyčioje ar monumentaliaji technologizuotų formų skulptūra „Mokslas“ Niujorko aikštėje, puikuoja si jiems skirtoje erdvėje.

Pasaulinio lygio dailininkas

2008-aisiais V. K. Jonynui būtų sukakę šimtas metų. Jau dešimtmetis, kai jis ilsisi Vilniuje Antakalnio kapinėse. Gaila, nebegalime perduoti jam vieno Belgijos turistų žodžių: Sakykit, kas šis dailininkas? Tai pasaulinio lygio dailininkas”...

Į V. K. Jonyno muziejų, ypač vasarą, suplūsta daug lankytojų. Galeriją ne kartą yra aplankiusi ir Amerikoje gyvenanti V. K. Jonyno dukra Giedra Jonynaitė-Troncone. Dažnas džiaugiasi, jog su dailininku tekę bendrauti, prisimena, kaip viešnagės Druskininkuose metu, jis maloniai pakalbino kiekvieną, pakviesdavo puodeliui arbatos. Apsilankę su šeimomis, atvykę su ekskursijomis iš atokiausių Lietuvos kampelių, jie šiandien dažnai sugrįžta į šią meno šventovę. Smalsiems lankytojams pradėtas renginių ciklas „Vakarai su V. K. Jonynu“, kur pagrindinės sąsąukos su menu – paties Maestro kūryba. Druskininkų galerijoje yra daugiau nei 600 dailininko dovanotų kūrinių, kruopščiai surinktas archyvas, biblioteka. □

Gydytojas: mokslininkas ir menininkas

JUOZAS MEŠKAUSKAS

Tęsinys. Pradžia 28 nr.

Religija pabrėžia įpareigojimus, tikslą, sintezę ir amžinas vertybes. Mokslas mums dažnai pasako, kaip gauti tai, ko mes norime. Religija nuolat primena, ko mes turime norėti, koks yra mūsų gyvenimo tikslas. Nepaisant skirtumų, religija ir medicina yra susietos stipriais ryšiais. Jos siejasi paslaptingose gyvybės pradžios ir gimimo akimirkose, ranka rankon viena kitą lydi kupiname džiaugsmo ir tragikos žmogaus gyvenime ir išsiskiria didžiausioje pasaulio paslapyje – mirties akimirkoje.

Mums gydytojams yra artimiausi ir gal įdomiausi gyvosios gamtos puslapiai – paslaptys. Mūsų pirmtakai ir mūsų karta daug nuostabių ir įdomių dalykų yra atskleidę. Mes jau žinome virusų struktūrą ir jų kitimus bei didžiausių tvarių anatomiją, pvz., dramblio ir banginio. Mums žinoma, daugiau ar mažiau, vienaląsčio organizmo – žmogaus fiziologija, biologija ir biocheminiai pasireiškimai. Anksčiau menininkai savo paveiksluose aureole papuošdavo tik šventuosius. Dabar atrasta, kad kiekvienas gyvas žmogus turi aureolę, ji gali būti fotografuojama, studijuojama ir iš jos paktimų sprendžiama apie biopatologinius procesus organizme. Nors žmogaus protas siekia žemės gelmes, neišmatuojamas erdves, pažįsta ir analizuoja sudėtingiausius biologinius, biocheminius bei fizinius procesus, tačiau jis nepajėgia atsakyti į klausimus, kodėl pasaulis yra toks, o ne kitoks, kodėl jis valdomas šitų dėsnių, o ne kitų, kodėl medžiagos struktūra yra tokia, o ne kitokia, ir pagaliau, kodėl gyvas yra gyvas ir kodėl miręs, nors medžiaga ta pati, ir jis negali būti gyvas. Ir kas yra viso to pirminė priežastis?

Žmogaus protas ieškojo ir ieško atsakymo į šituos klausimus, nes jie sudaro mūsų pasaulėžiūros pagrindus. Anksčiau mokslinė pažanga nustatė, kad bet kurį žemišką kūną, atskiras žvaigždes ar net visą galaktiką valdo bendri mechanikos dėsniai. Priežastinis mechanizmas, kūno autodinamika, kitimų nustatymas iš anksto remiantis tam tikrais mechanikos dėsniais ir kitimo nelaisvumas buvo ir yra pagrindiniai materialistinės pasaulėžiūros dėsniai bei pagrindai. Tačiau XX amžiuje atsivėrė nauja era. Žmogaus protas įsiveržė į atomo struktūrą ir jį suskaldė. Pasirodo, kad atomai turi dėsningumą, ir tas dėsningumas yra taikomas iki šiol. Atomus tvarko ne priežastinis (determinuotas) mechanizmas, bet statistinis dėsningumas. Atominiai dėsniai yra gana tikri, pilni ir gana preciziški. Jais remdamiesi, mes turime išsamų atominio pasaulio supratimą. Statistinis dėsningumas atmeta priežastinį mechanizmą ir kaip materialistinės pasaulėžiūros pagrindą. Atomų skilimo vyksmui yra būdingas laisvumas, t. y. antitezė priežastiniam mechanizmui ir kitimo nelaisvumui. Atomų skilimų procesas nėra nustatomas iš anksto, jis apibūdinamas tik statistika. Atskiras atomas turi sprendimų laisvę, laisvę nutolti nuo gamtos įstatymo būtinumo, galbūt galima sakyti, – tam tikro atsitiktinumo laipsnį. Atomų skilimo vyksmo nustatymas iš anksto moksle neturi atramos. Tokiu būdu atomai atmeta determinizmą. Su atomo suskaldymu atsiskleidė materijos laisvės principas. Atominė fizika pasisako prieš priežastinį mechanizmą ir determinizmą, t. y. prieš pačius pagrindinius materialistinės pasaulėžiūros principus.

Kaip yra su gyvybe, apie kurią užsiminta anksčiau? Atominė fizika ir biologija tarp atominių ir gyvulių pasaulio randa tam tikrą paralelizmą. Gyvybė nėra aklų jėgų valdomas priežastinis, cheminis mechanizmas. Mažiausi gyvybės struktūriniai elementai turi sprendimų laisvę ir yra visos gyvybės pagrindas. Materijos amžinumo dėsnis dabar turi jau tik istorinę reikšmę. Materija yra jos Kūrėjo apdovanota laisvumo principu.

Moderniosios fizikos ir chemijos požiūriu mechaninis ir deterministinis gamtos ir jos reiškinių aiškinimas netenka prasmės, o materialinė pasaulėžiūra savo pagrindo. Atradus laisvės principą materijoje ir gyvybės elementuose, logiškas laisvės principas turėtų pasireikšti visoje pilnatvėje žmogaus ir žmonijos pasireiškimuose. Deja, turbūt didesnę žmonijos dalį dar valdo dialektinis materializmas, logiškai išplaukiantis iš priežastinio mechanizmo ir determinizmo, kurie moderniųjų mokslų šviesoje turi tik istorinę reikšmę.

Paracelsus yra pasakęs, kad gydytojas yra kilęs iš Dievo, todėl turįs kultivuoti tikėjimą, turintį gydymo raktą. *Medicus pius res miranda* (pamaldus gydytojas yra didžiai gerbiamas) – pasakė Pijus VII.

Graikų, romėnų, gotikos ir renesanso laikais medicina ir gydytojo profesija buvo siejama ne tik su religija, bet ir su filosofija. Mums gerai žinomas medicinos pradininkas Hipokratas yra pasakęs: *iatros philosophos isotheos* (gydytojas, kuris kartu yra ir filosofas, yra beveik Dievas). Empedoklis, Aristotelis, Galenas, Avicena, žydų filosofas Maimonidas yra buvę gydytojai ir kartu filosofai. Vėlesniais laikais tokiais buvo Paracelsus, William James, Karl Jaspers ir religijos filosofas Albert Schweizer. Iš tikrųjų filosofija tiria tą pačią temą, kaip ir medicina, būtent žmogaus gyvenimą socialinėje ir istorinėje dimensijose. Norime to ar nenorime, kada gydytojas tiria ligonį, jis paliečia pagrindines filosofijos problemas, nes jis nagrinėja ne tik fizinę kūno būklę, bet ir jo protines bei sielos problemas, jo santykį su aplinka, su materialinėmis problemomis ir dvasiniu pasauliu. Dr. Karl Jaspers, kuris vėliau savo akademinėje karoje perėjo iš psichoterapijos į filosofiją, ir dr. August Bier, kuris 25 metus dėstė chirurgiją Berlyno universitete, šalia medicininių studijų paskelbė ir filosofinį veikalą apie sielą.

Dr. August Bier yra įdomesnis liudininkas dėl to, kad visą gyvenimą dirbo gydytojo darbą. Jis visiškai sutinka su Hipokratu ir pats teigia: „Gydytojas ir filosofas yra labai panašūs.“ Kita vertus, jis išdidžiai pastebi: „Vienu pagrindiniu dalyku aš skiriuosi nuo daugelio filosofų specialistų – jie kalba apie saviškę filosofiją, o aš gyvenu maniškė.“ Iš tiesų gyventi savo filosofija gydytojui – tai ne filosofijos žinovu darytis, o būti filosofu pačiame gyvenime. Hipokratine prasme gydytojas tampa filosofu, kai jis savo profesiją suvokia bendrosios žmogaus paskirties šviesoje ir tuo būdu savo asmenyje sutapatina gydytoją ir žmogų idealistine

prasme. Niekas formaliai bendro tarp medicinos ir filosofijos nėra, bet filosofą ir gydytoją sieja tie patys rūpesčiai.

Kaip religija, filosofija, taip ir literatūra amžiams bėgant tapo gerokai skolinga medicinai. Pastaroji, kaip ir literatūra, turi tą pačią temą: žmogaus gyvenimą. Viena neišsenkamų temų, kaip medicinoje, taip ir literatūroje, yra žmogus. Visais amžiais gražus, nuotaikingas, ekspresyvus, paguodžiantis, nuoširdus ir gilus žodis yra niekuo nepakeičiamas, – ir medicinoje, ir literatūroje. Todėl ir nenuostabu, kad daug gydytojų yra buvę kartu ir yra rašytojai. Pirmasis istorijoje gydytojas rašytojas turbūt bus šv. Lukas, kuris yra parašęs Trečiąją evangeliją ir Apaštalų darbus. Šv. Lukas buvo dailininkas ir medžio drožinėtojas. Kaip gydytojas, jis aprašo septynis gydymo stebuklus, kurių nerandame kitose evangelijose.

Gydytojų rašytojų randame visose literatūros srityse. Pionieriai satyros literatūroje yra gydytojai Francois Rabelais ir Tobias Smoilet. Vienas iš romanų rašytojų yra gydytojas anglas Oliver Goldsmith, parašęs „Vicar of Wakefield“, Goethe pavadino jį didžiausiu XVIII šimtmečio romanistu. Knyga buvo taip labai vertinama, kad Dikensas kiekvieną naktį pasiimdavo ją į lovą ir skaitydavo. Thomas Browne parašė „Religia Medici“, kuri tuo metu sukėlė pasaulėžiūrinę revoliuciją. Vienas žymiausių dramaturgų yra gydytojas Friedrich von Schiller. Kuomet jo „Plėšikai“ buvo suvaidinti scenoje, Wuertembergo kunigaikščio įsakymu buvo suimtas ir pasodintas į kalėjimą. Jam buvo uždrausta rašyti, išskyrus medicinos temomis. Bet atsitiko kitaip, negu valdžia norėjo. Jis nutolo nuo medicinos ir liko rašytoju. Kiekvienas rašytojas, kurdamas turi ne tik idėją, veikalo turinį, personažus ir formą, bet ir motyvus, dėl ko jis tai rašo. Rašytojas – lyg revoliucionierius. Jis yra gyvenimo ydų kėlėjas ir viena ar kita forma jų perteikėjas bei įtaigotojas. Rašytojas vienu ar kitu žanru veikia skaitytojų jausmus, mintį, sąmonę ir pasąmonę. Gydytojo raštuose turbūt motyvas yra stipriausiai jaučiamas, nes jis geriausiai pažįsta gyvenimą, jo trūkumus, visuomenės bei atskirų individų ydas. Gal už tai Schilleris buvo pasodintas į kalėjimą, o žymiausias vidurinių amžių gydytojas Francois Rabelais buvo persekiojamas, nes jis savo satyromis iškeldavo ir pasakydavo tai, ko niekas kitas nedrįsdavo pasakyti.

Tęsinys kitame numeryje

Jonas Paulius II (pamokymai gyvenimui)

Gamtos kontempliacija atskleidžia ne tik Kūrėją, bet ir mūsų vietą Jo sukurtame pasaulyje. Kontempliacija, lydimą tikėjimo, atskleidžia mūsų, pagal Jo paveikslą sukurtų būtybių, orumo didybę. Kad turėtume gyvenimo ir kad apsieiti jo turėtume, kad atkurtume pirmą pradę kūrinijos darną, privalome gerbti šį dievišką atvaizdą visuose kūrinuose, o ypač – žmogaus gyvybėje.

* * *

Gyvenimas yra mums patikėtas talentas, kurį turime perkeisti, pagausinti ir paversti dovana kitiems. Nė vienas asmuo nėra ledkalnis, plukdomas istorijos vandenyno. Kiekvienas mūsų priklausome didžiulei šeimai, kurioje kiekvienas turime savo vietą ir mums patikėtą vaidmenį.

* * *

Savo kūnais esame tik taškeliai milžiniškoje sukurtoje visatoje, bet sielų dėka mes viršijame visą medžiaginį pasaulį.